

TVÅ LINNEANSKA VÄNNER— BANKS OCH SOLANDER

Av

Ragnar Granit

Sannolikt finner man de lyckligaste människorna bland dem som samlar och ordnar och får man tro Talleyrand så kan blott de som levat före den franska revolutionen föreställa sig hur det ljuva livet skall te sig. Joseph Banks och Daniel Solander uppfyller båda villkoren. Solander (1733—1782) dog före den franska revolutionen, Banks (1743—1820) överlevde den. Båda var naturvänner inom den epok som bland många andra beteckningar också kan bära den linneanska.

Alla trädgårdsodlare är förtrogna med fröjden att se en ny växt, men under den linneanska epoken var ju dessutom jordens växt- och djurvärld endast delvis utforskad. Vilken lycka kunde inte då hittills osedda växter och varelser skapa! Pioniärens hopp att uppleva denna rikare glädjekälla ledde Linnaeus' elever att trotsa faror i utforskade länder, för mången med dödlig utgång. Där om är vi väl underrättade i böcker och skrifter. Banks och Solander levde nyligen upp till en flyktig aktualitet, då Capt. Cook-jubileet firades i England, två hundra år efter det att *Endeavour* 1768—1771 slutfört den berömda upptäcktsresa från vilken de båda naturforskarna återkom som hjältar, då mera firade i London än den av eftervärlden så beundrade snillrike navigatören James Cook.

Gentlemanna-amatören Joseph Banks var inte bara högt uppsatt socialt — »well-connected» — utan disponerade också en årsinkomst av 30.000 pund, en väldig inkomst på den tiden. Desto beundransvärdare är hans hängivenhet för botaniken, som började med en blomsterupplevelse under skolgången i Eton och därefter blev bestående. Botanikprofessorn i Oxford, där studierna fortsattes, hade inte på trettiofem år hållit mer än en föreläsning och kände närmast lättnad, när Banks skaffade sig en egen botaniklärare från Cambridge, betald av inkomsterna från familjegodset Revesby Abbey i Lincolnshire. Detta kan synas som en hård kritik av Oxford, men den bekräftas till sin kärna av den ännu hårdare kritiken i Gibbons självbiografi.

Banks' far dog 1761 och då flyttade modern med sin son och den ett år yngre dottern Sarah Sophia till Paradise Walk i Chelsea-distriktet i London in i ett hus nära Apothecaries Garden, grundad av Sir Hans Sloane, den store samlaren. Trädgårdsmästare där var Philip Miller, författare till *Gardener's Dictionary* (1731), som Linné kallat en »prince of botanists». Miller blev Bank's lärare och vän och därmed var han indirekt införlivad med Linnaeu's apostlar. Bandet skulle knytas fastare när en av dennes »kvickaste» lärjungar, Daniel Solander, år 1760 kom över och omedelbart föreställdes för Miller, som antas i sin tur ha förmedlat det första sammanträffandet mellan Banks och Solander.

»Dr Solander» blev han kallad i London utan att ha speciminerat för graden, men lärd var han och begåvad så det förslog. Solander var vid detta laget Linnés favorit upptagen hart när som en son i professorshemmet. Han hade fått hjälpa sin lärare vid »rangerandet» av naturaliekabinetten på Drottningholm och Ulriksdal och hos Tessin. Från Piteå, där fadern var präst, hade han företagit exkursioner till Lappmarken i tvenne repriser. Det var

alltså en väl förberedd man, som trädde in i kretsen av engelska trädgårdsentusiaster och växtsamlare året för Georg III:s tronbestigning. Solanders avsikt var nog att återvända till hemlandet, sannolikt också att bli svärson till Linné genom giftermål med »min sötaste mamsell» Lisa Stina, arkiaterns äldsta dotter Elisabeth Christina, och att efterträda lärofadern på professuren. Kan Linné verkligen ha hemlighållit att han uttalat sig till förmån för Solander i brev till sin vän Abraham Bäck?

Solander mottogs vänligt i handelshuset Spalding & Brander* och med entusiasm av botaniker och Linné-korrespondenter som John Ellis och Peter Collinson. De blev vänner för livet. Solander fick omedelbart användning för sin skolning i naturkunnighet inom en stor krets av amatörer och yrkesfolk samlande växter i större förhållanden och ett mildare klimat än Uppsala. Honom tilldelades därmed en roll som han med ökat inflytande uppbar till sin död. Solander måste därigenom på ett helt avgörande sätt ha bidragit till att skapa den miljö inom vilken köpet av Linnés stora herbarium — erbjudet Banks — och stiftandet av Linnean Society tedde sig naturliga.

Vi vet en del om Solander i London. Han var mera kort och stöddig till växten, vägde omkring 82 kilo, hade små ögon, ljus hy och ett jovialiskt ansiktsuttryck, som dock inte framträder på tillgängliga bilder. Beskrivningen kunde passa in på många av ens bekanta, till och med gäller detta hans vårdslöshet i klädedräkten förenad med en svaghet för brokiga västar. Men när man stöter på Solanders namn i svenska englandsresenärers brev, i samtida engelsmäns brev och memoarer och i fackliga kollegers värderingar, så får man en bild av en betydande man, som

* Se Gustaf Brander. En 1700-talsgentleman av finländsk härkomst, av W. R. Mead i *Finsk Tidskrift*, 1970, H. 10. Åbo-familjerna Brander och Spieker, förbundna genom släktskap, naturaliserade i England, behandlas där.

därutöver var en charmör med stora sällskapstalanger och ett vänligt och anspråkslöst uppträdande. »Throw him where you will», sade James Boswell, »he swims». Ett vackert drag är hans beredvillighet att alltid hjälpa landsmän i England. Redan 1764 blev Solander ledamot av Royal Society och upptagen i dess exklusiva middagsklubb, och medlemskapet i en rad middagsklubbar efter den stora berömmelsen i anslutning till upptäcktsresan bidrog säkert till att förkorta hans liv.

Förgäves sökte Linné intressera Solander för en professur i St. Petersburg och att på hemvägen ta en doktorsgrad på kontinenten. Det kanske spelade en roll att hans sötaste mamsell Lisa Stina 1764 ingick ett småningom mycket olyckligt äktenskap med en löjtnant Bergencrantz. De tidigare så hjärtliga och fängslande breven till den högt älskade läraren uteblev och det var endast genom Ellis, som Linné kunde hålla reda på hans förhållanden. Solanders stora framgångar i England var väl också avgörande för beslutet att avstå från den ryska professuren till förmån för den sämre betalda post vännerna ordnade åt honom vid British Museum.

På 1760-talet var England rikt, mäktigt och expansivt. Befolkningen, som 1695 blott var 5^{1/2} miljon skulle år 1801 bli något över 9 miljoner. År 1759 hade Wolfes heroiska seger i Quebec tvingat Frankrike att vid freden i Paris 1763 avstå Kanada. Nordamerika var ännu en del av England och en av dess berömdaste representanter i London, Benjamin Franklin, tillhörde Solanders vänkrets. Kulturskiktet i London bildade en stor och levnadsglad familj sammanhållen av släktskapsband, middagar, klubbiv och träffar i kaffehus. Vänskapen med Banks öppnade för Solander vägen till en krets av vetenskapsmän, författare och konstnärer bestående av män sådana som läkarna Hunter och Blagden, zoologen Pennant, dr Johnson, Boswell, Reynolds, Garrick och mrs Thrale's salong m.fl. Vad

hade Uppsala att erbjuda vid en jämförelse? Inte ens en förlovning! Och St. Petersburg var huvudstad i ett barbariskt rike!

Solander har beskyllts för lättja, säkerligen orättvist. Före den stora söderhavsfärden 1768 låg bakom honom fem år av hårt arbete. Han hade bl.a. satt fart på British Museum, fått fram en beskrivande katalog över dess djur, växter och fossilier, innefattande dittills okända växter från Amerika och Afrika. Han hade hjälpt Gustav Brander att publicera en *Fossilia Hantoniensia* skildrande dennes upptäckter vid utgrävningen av grunden för sin villa i Hampshire. Han hade hjälpt Ellis och Collinson med ett flertal projekt och fått namn om sig att vara » a very acute botanist, little inferior to Linnaeus; and not only in Botany, but in all branches of Natural History» (Collinson). Kungen och hans minister, lord Bute, båda växtintresserade, hade fått råd vid anskaffandet av växter för Kew Gardens och år 1764 hade Solander inlett det långvariga samarbetet med Margaret Cavendish, hertiginna av Portland, för att ordna hennes samling av historiska föremål och naturhistoriska specimina, rikare än Linnés och hopbragt av hennes far, Lord Harley.

En lärdare dam i naturhistoria än hertiginnan var Lady Anne Monson och på en middag hos henne utlade Banks så livfullt sin plan att med *Endeavour* färdas till söderhavsöarna att Solander plötsligt steg upp och erbjöd sig att följa med, allt till Banks' stora förtjusning. De var redan goda vänner och Banks hade fått många råd av Solander, när han i april 1766 i H.M.S. *Niger* besökte New Foundland och Labradors kust för att samla djur och växter. På den resan fick han också lära sig hur insamlat material skall skyddas i storm då sjöar sveper över ett fartyg. När Banks följande år återvände till London var han en smula sjöbjörn och hade förvärvat goda vänner bland sjömän som kommodor Hugh Palliser, kaptenen Sir Thomas

Adams och löjtnant Phipps; till och med hade han sammanträffat med kapten Cook vars sjömätningar varit förutsättningen för Wolfes seger.

Den berömda resan under Cooks ledning i *Endeavour* skall här inte tas upp. Den finns skildrad både lärt och populärt i dagböcker och många skrifter. Den avsåg att förverkliga Royal Societys intresse för att på Tahiti följa Venus passagen, vilket alls inte intresserade Banks men väl Solander, kapten Cook och astronomen Green. De tjuvska infödingarna stal kvadranten, som emellertid återficks bit för bit och sammansattes av den tekniskt skicklige Herman Diedrich Spöring, en son till den 1747 avlidne Åbo-professorn i medicin med samma förnamn, trots detta helt försummad av finländsk forskning. Spöring dog på återresan (»a grave thinking man» i Banks' beskrivning).

Efter dessa gemensamma och ofta farofyllda upplevelser blev Banks och Solander ännu intimare vänner och arbetade — kanske mest Solander — på att färdigställa skildringen av de nya rönen, 100 nya växtsläkten, 1000 nya arter, mängder av fåglar, fiskar, snäckor och koraller. Men berömmelsen och Banks' iver att överallt vara med på ett hörn, delta i sällskapslivet, sköta sina fyra lantgårdar plus en väldig korrespondens lade hinder i vägen. Så fick han höra att Cook planerade en andra färd och greps av hybris. Han skulle med på resan som huvudperson och åtföljas av ett sällskap på fjorton personer, bland dem två hornmusikanter och en konstnär, den populära Zoffany. Det skulle bli en överbyggnad på skeppet. Lord Sandwich i amiralitetet gav efter, den kom till stånd, men när Palliser och Cook såg tabernaklet och skutans bristande stabilitet under segel, så lät amiralitetet övertyga sig om dess lika bristande sjövärdighet. Överbyggnaden raserades och Banks tillhölls att inskränka sig. Det var den hårdaste smäll Banks mottog under sin levnad men hans ursinniga brev till amiralitetet hade ingen effekt. Han fick i stället

söka utlopp för sin vrede i en resa till Island, däri utom Solander även den blivande ärkebiskopen i Uppsala, Uno von Troil, deltog.

År 1776 köpte Banks sig ett stort hus, nr 32 Soho Square, där han höll hov med sin syster, från 1779 tillika med sin hustru, Dorothea Hugessen. I detta magnifika hem var Solander ständig gäst. Frukostarna varje torsdag var öppna för dem som ville studera samlingarna och biblioteket, söndagsmiddagarna, med damer, förbehölls släktingar och vänner. Banks förvandlades till en rådgivare och »patron of Science», blev hovman och »grand seigneur», stod kungen bi vid utvecklandet av Kew Gardens och införskaffandet av merino får från Spanien. Samtidigt visade han stor hjälpsamhet mot vetenskapens utövare i nöd, och generöst lät han andra publicera vad de önskade ur samlingarna. I 42 år satt han som preses i Royal Society och dog i denna befattning. Hans eftermäle blev inte enbart gynnsamt. Det var en nedgångsperiod då välbeställda herrar valdes in på ovetenskapliga grunder. Det hela sköttes för personligt, sade efterträdaren, den berömde kemisten Humphry Davy. Efter Banks' död sattes en tidsgräns för preses' mandat.

Medan Banks under somrarna reste mellan sina egendomar, höll Solander vakt över 32 Soho Square, vandrade mellan sina rum i British Museum och Banks' bostad. Snart sagt dagligen skrev han till sin vän, fastän annars trög brevskrivare. Banks var frånvarande när Cooks andra expedition kom hem medförande tahitiern Omai, liksom Bougainville några år tidigare tagit med sig Ahutoru till Paris. Den väldiga hyllningen återspeglas i Solanders brev: stor middag given av Lord Sandwich på *Resolution*, Cook, vänligt stämd mot Banks och beklagar hans frånvaro på resan, likaså Banks' gamle vän Lord Sandwich med vilken han roat sig på fisketurer tillsammans med »Ladies of Pleasure».

Nu gör den »gode vilden» — »the noble savage» — sitt intåg livslevande och Banks kan inte motstå lockelsen att i förtid infinna sig i staden. Cook medför insamlat material för Banks och Solander. Banks' bitterhet är borta i den mån Cook och lorden berörts därav, men riktar sig till dödedag mot Sir Hugh Palliser. Omai uppträder belevat inför kungen med orden: »How do, King Tosh», får ett svärd och tillhålls låta vaccinera sig. Detta görs också. Omai bjuds på middag av berömdheter som dr Burney och dr Johnson, han målas, bl.a. av Reynolds, och Lord Sandwich tar honom med Banks till sitt gods på landet ej så långt från Revesby Abbey. Den gode vilden blev dock som vi vet ett viktigare litterärt begrepp i Frankrike.

Banks och Solander lever i en mängd resebeskrivningar från den tiden. Ett hjärtligt mottagande kunde påräknas på Soho Square 32. Solanders studiekamrat Johan Alströmer blir en favorit som får material ur samlingarna och sänder dyrbara gengåvor. Den gemensamme läraren, »gubben i Svartbäcken» (Falck), får dock ingenting, trots att Solander från Rio de Janeiros redd på utresan skrev ett vänligt brev till Linné — efter en sexårig paus — och tänkte sig möjligheten av att han och Banks efter resan skulle komma över till Sverige såsom Banks en gång planerat för egen del. Brevet antyder en av orsakerna till pausen: »Jag beder at min ödmjuka hälsning må anmälas hos Nådiga Frun och den öfriga Hr Archiaterns familie; huru rätt nämna den älskansvärda Hr Archs' äldsta Dotter, är mer än jag nu kan göra, när mina sinnen knapt kunna göra sin syssla, och hvilket mer än ofta har händt när jag tänker på den, som jag trodde skulle göra mig lycklig». Solander, en damernas gunstling i London, förblev ogift.

När den yngre Linné kom till London 1781 blev han glatt överraskad av det vänliga mottagandet på Soho Square. Solander hade ingen hög tanke om den segrande kon-

kurrenten om professuren. Därav syntes nu intet. Så kom den 8 maj 1782 då Blagden skriver till den frånvarande Banks efter frukosten på Soho Square: Solander har blivit sjuk. »Inom kort utvecklade sig symptomen av förflamning på vänstra sidan. Jag . . . sände en budbärare till Mr Hunter, medan Professor Linnaeus gick för att kalla på Dr Heberden och Dr Pitcairne. Lady Banks har varit så vänlig och ordnat rum för honom i huset . . .» Den 13 maj ledde slaganfallet till döden, ackompanjerad stilenligt av en sista förbindelse med den linneanska familj som han varit upptagen i som en son och sedan känt sig så besviken på.

Därmed dog också sannolikheten för att upptäcktsresans stora material skulle bli utgivet av de båda huvudpersonerna. Solander hade visserligen gjort sitt; 700 kopparplåtar till planscher och fem folioband av manuskript. Han hade också varit den huvudsakligt ansvarige för sin vän William Aitons *Hortus Kewensis* och publicerat ett viktigt arbete inom läran om snäckorna. Banks och Solander hylades 130 år senare i och med att 500 av planscherna med tillhörande text blev utgivna i ett praktverk.

Det ljuva liv som Talleyrand drog sig till minnes fick Banks och Solander uppleva, varmt av berömdhetens sol efter det stora äventyret. Politik stod dem fjärran. Banks vägrade att låta sig engageras. Stormen kring det amerikanska frihetskriget reflekteras inte i Banks enorma brevväxling, allt skrivet för hand av honom själv, med språkfel som gör att man kan förmoda att han var något ordblind. Solander har ett brev (nu hos Royal Society) med en livfull skildring av en politisk händelse känd som »the Gordon riots» (1780), men detta våldsamma upplopp är bara indirekt återspeglat i militärens inkvartering i British Museum och på dess gårdsplan. I huvudsak levde de båda vännerna i ett magnifikt elfenbenstorn, skapande den linneanska epokens glansfulla klimax med Linnean Society som varaktigaste slutresultat vid sidan av Kew Gardens.

Linné dog 1778, periodvis andligen nedbruten från 1775, men i mästartarens anda fortfor Banks under sin levnad att sända emissarier till fjärran länder för att samla växter, inte för herbarier utan för Kew Gardens. Han var utomhusbotaniker, inte systematiker såsom Solander. De båda vännerna kompletterade varandra lyckligt i en epok, som efter dem försvann under horisonten. Botaniken som vetenskap slog in på andra vägar än dem Linné både utstakat och följt buren av sin småländska tåga och sitt brinnande nit.

En epilög följde 1787, då Solanders syster Anna Magdalena Idman, änka efter pastor Daniel Idman (Ijo, Finland) bad Banks om hjälp för sig själv, sin mor, sina barn och en gammal tant. Han sände 250 pund till en understödsfond. Efter hennes död 1809 gick stipendiet till Vetenskapsakademien under namn av Bankska Legatet, vars ränta skall användas som lönetillskott till Bergianska professorn.

NÅGRA KÄLLOR I URVAL

- Beaglehole, J. C.*, (Ed.). *The Endeavour Journal of Joseph Banks 1768—1771*. I, Angus & Robertson, Ltd., Sydney 1962.
- Cameron, H. C.*, *Sir Joseph Banks*. Batchworth Press, London 1952.
- Dawson, W. R.*, *The Banks Letters*. Trustees of the British Museum, London 1958.
- Fries, Robert E.*, Daniel Solander. Levnadsteckningar över K. Sv. Vetenskaps akad. Ledamöter, nr 114, Stockholm 1940.
- Lysaght, A. M.*, *Joseph Banks in New Foundland and Labrador, 1766*. Faber & Faber, London 1971.
- Rauschenberg, R. A.*, Daniel Carl Solander Naturalist on the »Endeavour». *Trans. Amer. Philos. Soc.*, 1968, 58.
- Rydberg, Sven*, Svenska studieresor till England under frihetstiden. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1951.
- Rydén, Stig*, Johan Alströmer och Daniel Solander — två Linnélärjungar i London 1777—78. *Sv. Linnésällsk. Arsskrift*, 1950, 43, s. 53—71.
- Uggla, Arvid Hj.*, Från Linné den yngres Englandsresa. *Sv. Linnésällsk. Arsskrift*, 1953, 36, s. 71—77.
- Uggla, Arvid Hj.*, Daniel Solander och Linné. *Sv. Linnésällsk. Arsskrift*, 1954/55, 37/38, s. 23—64.